

ДЫАРХІЯ Ў СІСТЭМЕ КІРАВАННЯ ВКЛ У ЧАСЫ АЛЬГЕРДА І КЕЙСТУТА

Тэрмін «дыярхія» азначае сукіраванне двух асоб або «двоеўладдзе». У навуковай супольнасці існуе некалькі поглядаў на гэты перыяд гісторыі ВКЛ. Першым на гэту тэму пісаў С. Смолька ў 1889 г. Ён прызнаў дыярхіяй спецыфічную сістэму сукіравання Альгерда і Кейстута, заснаваную на падзеле дзяржавы на дзве роўныя часткі: віленскую Альгерда і троцкую Кейстута, а таксама на роўным удзеле ў здабычах абодвух валадароў. Аднак у гэтай сістэме была «дамінацыя аднаго з князёў», г. зн. Альгерда, што ў пэўнай ступені было адыходжаннем ад жорсткага прынцыпа роўнасці абодвух валадароў. Істотнай рысай гэтай сістэмы было ўзгодненае супрацоўніцтва абодвух братоў [1, s. 81–87; 2, s. 483]. Аналагічна пісалі А. Лявіцкі, які сцвярджаў пра «сістэму падвойнага кіравання», якая была характэрнай для Альгерда і Кейстута [3, s. 19, 26], і расійскі даследчык Мацвей Любаўскі ў разважаннях пра «палітычны дуалізм» [4, с. 8–9]. Нягледзячы на падзел, дзяржаву ядналі братэрскія пачуцці Альгерда і Кейстута, геаграфічная блізкасць абедзвюх сталіц (Вільні і Трокаў), а таксама падзел задач (барацьба на два фронты: крыжацкі і рускі). Польскі гісторык Ф. Канечны давёў ідэю дыярхіі да крайнасці. Ён лічыў, што ў Літве была дваістасць кіравання, г. зн. былі два вялікія князі літоўскія, незалежныя адзін ад другога [5, s. 10–12]. Кожны з гэтых князёў (Альгерд і Кейстут) павінен быў быць незалежны адзін ад другога. Але такія погляды раскрытыкаваў А. Прахаска, які адхіліў меркаванне Ф. Канечнага, а з даследаванняў С. Смолькі пакінуў прынцып падзелу ўлады паміж Альгердам і Кейстутам, які прадугледжваў захаванне Альгердам вярхоўнай ўлады і атрыманне Кейстутам прывіляванага становішча [6, s. 59–61]. Яно засноўвалася на праве спадчыны Троцкага і Гродненскага княства, а таксама на праве роўнага падзелу ўсёй здабычы Літвы. Гэты погляд А. Прахаскі быў пазней прыняты многімі даследчыкамі і належыць да найважнейшых у праблеме дыярхіі. О. Бальцэр прызнаў сістэму двоеўладдзя Альгерда і Кейстута «ў правільным сэнсе» [7, s. 149–150]. Тым не менш, Кейстут меў пэўны саўдзел у вялікакняжацкай уладзе, якую выконваў Альгерд, і гэтым адрозніваўся ад іншых Гедымінавічаў. Такая сістэма дзейнічала і пазней: пры сукіраванні маладога Ягайлы і старога Кейстута (1377–1380), а таксама Ягайлы і яго брата Скіргайлы (1382–1386). Як бачна, гэты погляд моцна не адрозніваецца ад згадана-

га вышэй меркавання А. Прахаскі. Даследаванні Л. Калянкоўскага з'яўляюцца зыходным пунктам для многіх даследчыкаў. Гэта ўласна ён назваў сістэму кіравання Альгерда і Кейстута дыярхіяй [8, s. 7–8]. Гэта было сукіраванне абодвух братоў: Альгерд меў вярхоўную ўладу, а Кейстут быў нібы другім вялікім князем літоўскім, які меў відавочна большую ўладу, чым астатнія Гедымінавічы. Гэта сістэма засноўвалася на падзеле задач і ўлады паміж братамі: Альгерд павінен быў займацца Руссю (ці Усходам), а Кейстут – Тэўтонскім ордэнам (ці Захадам). Новым элементам у гэтых разважаннях з'яўляецца моцна падкрэслены гэтым даследчыкам прынцып «падзелу задач» паміж Альгердам і Кейстутам. Новы элемент у дыскусіі быў знойдзены ў працах Х. Пашкевіча. Даследчык паказаў, што становішча троцкага князя Кейстута было ўзмоцнена толькі ў канечны перыяд кіравання Альгерда (у 1367 г.). Тады Альгерд і Кейстут аддалі астатніх Гедымінавічаў і зvonку выступалі як раўназначныя «два каралі» [9, s. 34–37; 10, s. 236]. Гэты факт меў важнае значэнне, таму што не прывёў да падзелу на ўдзелы маладой літоўскай дзяржавы. У сваю чаргу, вядомы літоўскі даследчык Зенонас Івінскіс (Zenonas Ivinskis) прыйшоў да пераканання, што двоеўладдзе нельга было апісаць як «поўная сістэма дыярхіі» [11, s. 16]. Ён сцвярджаў, што Кейстут быў «памочнікам Альгерда». Такім чынам, гэта – традыцыйны погляд з часоў А. Прахаскі. Затое новы этап даследаванняў дыярхіі пачаў артыкул Э. Гудавічуса 1985 г. [12, с. 35–44]. Даследчык заняўся суадносінамі двух літоўскіх княстваў: Віленскага і Троцкага – у XIII–XIV ст. Прыйшоў да высновы, што адносіны гэтых княстваў паміж сабой вызначае залежнасць: манарх і субманарх. Іншымі словамі: манархам быў віленскі князь, а субманархам – троцкі князь. Гэтыя погляды былі прынятыя ў польская і літоўскай гістарыяграфіі, нават развіты ў працах Альвідаса Нікжэнтайціса і Яна Тэнгоўскага. Першы з іх склаў спіс літоўскіх манархаў і субманархаў з канца XIII ст., а другі знайшоў дыярхію ў кіраванні Карыятавічаў на Падоллі ў канцы XIV ст. і ў адносінах Вітаўта да Скіргайлы ў 1392–1394 гг. [13, s. 10–11]. Гэтыя меркаванні падверг крытыцы Я. Нікодэм у артыкуле 2002 г. На яго думку, «дыярхія» мае два значэнні: прававая інстытуцыя (сістэмная) і традыцыйнае паняцце, як «часовае супрацоўніцтва двух князёў, якое вынікала з патрэбы часу» [13, s. 12]. Потым ён падверг крытыцы вывады Э. Гу-

давiчуса, прыйшоўшы да высновы, што ў Літве не было дыярыі ў першым значэнні. Можна казаць выключна пра двоеўладдзе ў другім сэнсе, але гэта было «толькі выключэнне з пануючага правіла» [13, с. 30]. Ацэньваючы гэты артыкул, можна згадзіцца ў крытычным пласце, г. зн. што не было дыярыі як пастаяннай сістэмнай інстытуцыі. Праведзеная Я. Нікодэмам крытыка тэорыі пра двоеўладдзе Альгерда і Кейстута з'яўляецца пераканаўчай. Не падлягае сумненню, што ў этнічнай Літве ў сярэдзіне XIV ст. улічваліся толькі Вільня і Трокі, пры адначасовым спадзе значэння старой сталіцы ў Кернаве. Толькі ў часы Гедыміна Вільня адсунула Трокі на далейшае месца, хаця памяць пра старое значэнне Трокаў заставалася яшчэ доўга ў сьведомасці людзей. Абедзве сталіцы падзяляла невялікая адлегласць (каля 28 км), таму было лёгка мець зносіны і супрацоўніцтва. У гэтым кантэксце трэба разглядаць даўгагадовае і гарманічнае кіраванне Альгерда і Кейстута: першы быў вялікім князем літоўскім як віленскі князь, а другі быў троекім князем і найбліжэйшым паплетнікам Альгерда. У цэлым нельга адхіліць сам тэрмін «дыярыя» як пэўную форму супрацоўніцтва двух літоўскіх валадароў. Сукіраванне гэта было характэрна для Літвы з другой паловы XIV ст., г. зн. з часоў Альгерда і Кейстута.

Спіс літаратуры

- Smolka, S. Kejstut i Jagiełło / S. Smolka // Pamiętnik Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczny i Historyczno-Filozoficzny. – 1889. – Т. 7. – С. 79–155. – С. 81–87;
- Smolka, S. Władysław Jagiełło / S. Smolka // Historia polityczna Polski. – Kraków : Nakład Polskiej Akademii Umiejętności; Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa, 1920. – Cz. 1. Wiekі średnie. – 1920. – VII, 656 s. – С. 456–520. – С. 483.
- Lewicki, A. Powstanie Świdrygiełły : ustęp z dziejów unii Litwy z Koroną / A. Lewicki. – Kraków : Nakładem Akademii Umiejętności, 1892. – 389 s. – С. 19, 26.
- Любовский, М. К. Областное деление и местное самоуправление Литовско-Русского государства ко времени издания первого Литовского статута. Исторические очерки / М. К. Любовский. – М. : Университетская типография, 1892. – 884, [106] с. – С. 8–9.
- Koneczny, F. Jagiełło i Witold. Część pierwsza : Podczas unii krewskiej 1382 – 1392 / F. Koneczny // Przewodnik naukowy i literacki. – 1892. – R. XX. – Т. XX. – Z. 1. Styczeń. – С. 1–1057. – С. 10–12.
- Prochaska, A. Przyczynki krytyczne do dziejów unii / A. Prochaska // Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności w Krakowie. – Serya II. – Т. VIII (XXXIII). – 1896. – С. 55–122. – С. 59–61.
- Balzer, O. Unia horodelska / O. Balzer // Rocznik Akademii Umiejętności. – 1912–1913. – R. 39. – С. 146–177. – С. 149–150.
- Kolankowski, L. Dzieje Wielkiego księstwa Litewskiego za Jagiellonów / L. Kolankowski. – Warszawa: Skład główny: kasa im. Mianowskiego, 1930. – Т. 1: 1377–1499. – 475 s. – С. 7–8.
- Paszkwicz, H. O genezie i wartości Krewa / H. Paszkiewicz. – Warszawa: Gebeithner i Wolff, 1938. – 356 s. – С. 34–37.
- Paszkwicz, H. Początki Rusi / H. Paszkiewicz. – Kraków : Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1996. – XII, 593 s. – С. 236.
- Ivinskis, Z. Lietuvos istorija. Iki Vytauto Didžiojo mirties / Z. Ivinskis. – Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1978. – 420 s. – С. 16.
- Гудавичюс, Э. По поводу так называемой «диархии» в Великом княжестве Литовском / Э. Гудавичюс // Феодализм в Балтийском регионе. Сб. научн. трудов. – Рига : ЛГУ, 1985. – 147 с. – С. 35–44. – С. 35–44.
- Nikodem, J. Jedynowładztwo czy diarchia? Przyczynek do dziejów ustroju Wielkiego Księstwa Litewskiego do końca XV w. / J. Nikodem // Zapiski Historyczne. – 2003. – Т. 68. – № 4. – С. 7–30. – С. 10–11.

Жушма Егор Владимирович, студэнт 1 курса ІЭФ БДУІР yahorzshushma@gmail.com

Навуковы кіраўнік: Мікалаева Людміла Віктараўна, загадчык кафедры гуманітарных дысцыплін БДУІР, кандыдат гістарычных навук, дацэнт, Mikalajeva@bsuir.by